

Реферат на тему: "Перша світова війна у структурі творів епопейного типу"

Тематично-літературні

Перша світова війна у структурі творів епопейного типу

Перша світова війна посідає важливе місце у структурі тих творів, які за жанровими ознаками є або романами-епопеями, або тими, що за певними характеристиками тяжіють до них. Своєрідним еталоном роману-епопеї визнано "Войну и мир" Л.Толстого та "Тихий Дон" М.Шолохова: "Война и мир" и "Тихий Дон", — пише В.Соболенко, — являються образцами и в том смысле, что воочию показывают, в какой степени современная эпопея может быть романом, но одновременно остаются эпопеями, неся в себе черты, отличающие её от собственно романа.

<...> Самым весомым, а точнее сказать — очевидным аргументом в пользу такой постановки вопроса стало то, что и "Война и мир", и "Тихий Дон" М.Шолохова — в известной степени "семейные" романы. "Мысль народная" и "мысль историческая" в них сопряжены органично с "мыслью семейной". <...> Историческая и семейно-бытовая темы идут в эпопее рядом: одна подсвечивается другой именно потому, что эпос повествует о перестройке всей жизни — от её самых сокровенных, человеческих глубин до высоких сфер общественного бытия. ... Герой с необходимостью, органично определяет для себя ту дорогу, которая соответствует тенденциям исторического развития" [6, 8-58]. Проте характер такого поєднання у різних письменників не однаковий і залежить від метамети твору, яку закодовано вже в його заголовку — "Тихий Дон" М.Шолохова, "Волинь" У.Самчука, "Slawa i chwala" Я.Івашкевича, "Преображение России" С.Сергеева-Ценського, "Красное колесо" О.Солженіцина тощо. Перша світова війна позначилася на долях і свідомості всіх, але ці позначки мали свою специфіку, коли йшлося про талант людини, родини, історичний шлях певних верств населення, нації, народу країни та народів світу. Все це віддзеркалилося у структурі твору і його художній системі.

У романі Я.Івашкевича "Slawa i chwala" війна спочатку проникає у свідомість людини, викликаючи у неї кризовий психічний стан. Для Януша війна була неможливою, думка про неї стикалася з його гуманістичними і, певно, християнськими переконаннями — в усякому разі із заповіддю Христа "Не вбий!": "Co? Wojna? — Janusz sie zdziwil. — Jak to: wojna? Ludzie maja strzelac do ludzi i zabijac ich? To chyba sie juz w Europie nie zdarzy. Ludzie sie odzwyczaili od wojny" [1, 39]*?. Тут ідеться про загальнолюдські цінності, зокрема про найголовнішу з них — цінність життя однієї людини. Війна примушувала нехтувати нею, що призводило до глибоких трагедійних потрясінь душі в таких людей, як Григорій Мелехов ("Тихий Дон" М.Шолохова), або до руйнації особистості, як у чорного Агейки ("Вор" Л.Леонova).

Відкидаючи заповідь "Не вбий!", війна не лише замінює її на нову, з протилежним значенням: "Убий!", — але ставить людину в безвихідь, доводить до афекту: "Распалённый безумием, творившимся кругом, занёс шашку. Австриец бежал вдоль решётки, Григорию не с руки было рубить, он, перевесившись с седла, косо держа шашку, опустил её на висок австрийца. [...] Григорий Мелехов после боя под городом Лешнювом тяжело перемалывал в себе нутрянную боль. Он заметно исхудал, сдал в весе, часто в походах и на отдыхе, во сне и в дрёме чудился ему австриец, тот, которого срубил у решётки. [...] Григорий с интересом наблюдал за изменениями, происходившими с товарищами по сотне. [...] Перемены вершились на каждом лице, каждый по-своему вынашивал в себе и растил семена, посеянные войной" [7, кн. I, 254, 288]. У типових обставинах бою діяли різні за психічним складом люди, тому і "насліддя війни" було неоднаковим. Якщо герой М.Шолохова, переживаючи душевну кризу, стає на шлях пошуків справедливості, то леоновський Агей, навіть усвідомлюючи своє падіння, все ж іде дорогою злочинності доти, доки не дійде до самознищення духовного й фізичного. Не випадково епізод з першим убитим під час бою входить у структуру творів, де розповідається про Першу світову війну, тому що цей момент був переломним у житті людини і людства. Про це прямо говориться у сповіді Агея під час бесіди з Фірсовим: " — Вот ты погуще меня мозгой одарён, объясни: дозволено ли живую тварь убивать? И на войне и всяко! Я после того ястребёнка так это дело понял, что до мыши включительно можно, а выше — грех. [...] А на войне вот и преклонился мой разум. И кто бы подумал: с махонького началось! Атака случилась [...]. Я первым проволоку порезал, бегу этак, ору, а навстречу офицерик австрийский, сопляшка такой. Шашкой взмахнул на меня, да о штык мой напоролся и замер, и не рубит меня... [...] Защурился я да... [...] Генерал со штабу наехал... [...] Нацепляет мне в строю военное отличие, поздравляет с геройством. А мне как бы жар приключился, и ухо повреждённое заныло. "Ваше, говорю, дорогое превосходительство, во что же мы упираемся в жизни... ведь всё это ржавь сущая: я человека убил". [...] Как выпалит он в меня полным зарядом во всю пасть: "Идиот, коли начальство даёт что, значит, за святое дело!" Отсидел я трое суток за своевольный разговорчик взаперти, и тем временем понравилось. Конечно, полностью-то ещё не всё оборжавело во мне, но смекаю: работа, в общем, лёгкая, а отличают. [...] Я так гляжу, что не кровь пролитая в н а ш е м деле вредней всего, а п о н я т и е: нельзя никому открывать, как э т о легко и нестрашно. Потому что без бога да на свободе — ух чего можно в одночасье натворить. А уж кто нож или что другое там на человека поднял, то надо и его самого в яму зарыть... Но тут заминка у меня: кто же тогда распоследнего-то возмездия предаст? (Підкреслення наше. — Л.О.) [2, 149-151]. Як бачимо, Агей сам визначив усі етапи свого падіння: перший етап — порушення заповіді; другий — усвідомлення гріха і стихійний протест проти нагороди за злочин: "человека убил"; третій — утрата моральних перешкод.

Доля Агея значною мірою є метафорою, що віддзеркалила негативні зрушення в моральності людства в цілому, яке змирилось із знецінюванням життя не лише

одиниці, а й десятків мільйонів. У результаті стали можливими знищення цілих народів, ГУЛаги, концтабори — фабрики смерті, масові розстріли, Катині, Бабині Яри, Хатині ...

Пануючі офіційні ідеології наполегливо сприяли тому, що ХХ ст. позначилося в історії як найтрагічніше. Критика не звернула жодної уваги на епізодичний образ генерала та його долю в леоновському романі "Вор" — і даремно: цей образ, якщо його розглядати в широкому історичному та аксіологічному аспектах, набуває символічного значення; фактично він був попередженням, якого, на жаль, ніхто не помітив і до якого ніхто не прислухався.

Тема цінності людського життя та його знецінення входила в структуру творів епічного типу через сцени родинних утрат ("Волинь" У.Самчука), діалоги ("Жизнь Клима Самгина" М.Горького), образи доріг війни ("Тихий Дон" М.Шолохова, "Доктор Живаго" Б.Пастернака), сповіді-міркування ("Вор" Л.Леорова) тощо.

Перша світова війна, навіть тоді, коли вона ще не почалася, але мала початися, сприймалася одними як кінець, іншими — як початок.

Так, між героями Я.Івашкевича Янушем і Володею точиться розмова, з якої видно, що вони по-різному дивляться на війну:

" — I w ogole wojna... coz to znaczy: wojna? To koniec wszystkiego.

— Dia kogo koniec, dia kogo poczatek... — W zamys iniu powiedzial Wolodia ... Dla nas moze byc poczatkem" [1, 40].?

Контроверзи у поглядах героїв пояснюються тим, що вони керуються неоднаковими інтересами: поляк уявив свою Батьківщину в полум'ї війни, а свій народ у величезних стражданнях; росіянин Володя сподівався на виникнення революційної ситуації, яка приведе до падіння царського режиму. Подальша оповідь розкриватиме зміст цих контроверз.

Отже, для Я.Івашкевича кінець і початок є ключовими поняттями, своєрідною парадигмою, в межах якої й буде висвітлена епоха великих змін і трагедій, сподівань і краху ілюзій. Тому Я.Івашкевича, на відміну від С.Сергеева-Ценського, не цікавить перебіг воєнних подій: уся війна в романі-епопеї "Slawa i chwala", як і в трилогії У.Самчука "OST", залишиться в підтексті.

Твори У.Самчука й Я.Івашкевича зближаються в ракурсі віддзеркалення дійсності: обидва письменники розглядають епоху Першої світової війни крізь призму національної долі. Для російського солдата — селянина, одягнутого в шинель, — війна чужа і незрозуміла. Ось що він каже Матвію на його слова: "І слава Йому (Богу — Л.О.), все-таки "наші" хоробро "деруться":

"А війну оту саме хай собі чорт спокійно візьме. Думаєш, я знаю, за що кров ллю? За родіну? Карпати родіна моя? Так? Помиляєшся. Плювать мені на ті самі Карпати... От що... Родіна моя Рязанка... Понял? А на якого чорта мене сюди перли, сам толком не розберу... [...] А от і третій раз несу туди свою башку, по четверту рану; а ні, то куля в лоб. І все до чорта хай прахом стелиться..." [4, 295]. Як і У.Самчук, Я.Івашкевич теж відзначить якийсь фаталізм у настроях людей, їхню покірність: "No, jak wojna, to wojna!" [1, 57]. Але цей фаталізм зникає геть, коли війна підступає під поріг рідної хати:

"Не кидайте цих місць! Чуєте? — звертається Матвій до своїх земляків, яких фронт змушує залишити свої оселі. — Не кидайте тепер... [...] Зубами гризіть, а бороніться, бо то ваші кубла, здобуті працею, потом, кривавою людською працею. [...] Це ваша земля... [...] Знайте, що без опору, без волі нашої, без вашого твердого слова спротиву нічого не буде... Все зникне! Нас випхнуть на шлях і, мов ту черву, затопчуть у багно..." [5, 333].

Про долю єврейства йдеться в романі Б.Пастернака "Доктор Живаго": "Это ужасно, — начал в виду их собственной деревни Юрий Андреевич. — Ты едва ли представляешь себе, какую чашу страданий испило в эту войну несчастное еврейское население. Её ведут в черте его вынужденной оседлости. ... ему ещё вдобавок платят погромами, издевательствами и обвинениями в том, что у этих людей недостаточно патриотизма" [5, 121].

У всіх письменників війна постає в образі страждання народів, різних верств населення, окремої людини; образ страждання посідає чільне місце у структурі творів; але щоразу він має своє, неповторне обличчя.

Війна актуалізувала різні рівні мислення, в тому числі і "мислення війною", яке безпосередньо представлено в романі С.Сергєєва-Ценського "Преображение России". У зв'язку з цим у структуру твору входять сцени в штабах, міркування про плани противника, воєнні збори, планування воєнних операцій, номери дивізій, корпусів, їхнє комплектування, розташування на місцевості тощо. Погода, пейзаж — все сприймалося очима війни: "Тучи над австрогерманцями сгустились 31 мая; гроза должна была разразиться 2 (15) июня ... [...] все пристально вглядывались и в капризные изгибы речки, и в яркую зелень долины на той стороне, и в притаившиеся за долиной холмы, в глубине которых тянулись позиции врага" [5, 814]. Или: "Гильчевский зорко всматривался, как полтора года назад на Висле, в берега Стыри, где они круче, где отложе... [...] Всё замечал, что могло облегчить переправу"; "Всё было рассчитано, — магия цифр и чисел владела всеми, — не было только предусмотрено такой досадной мелочи — дождя, а дождь ... хлынул как раз ночью, когда нужно было совершать перегруппировку войск и передвигать артиллерию" [5, 715].

Війна заглушувала природні сприйняття світу: "Взмахнув в яркую высь, ещё трепетало в ней (у местечке біля річки Тарнавки. — Л.О.) то невыразимо— прекрасное, что отделилось, отсочилось от утренней летней земли, и Левенцов ещё чувствовал это, но с каждым новым моментом бой впереди подавлял, заглушал, заволакивал дымом красоты и земли, и неба" [5, 836].

Головними носіями цього мислення були генерали — Брусилов, Гільчевський та ін. Охоплювало воно і офіцерів, і солдатів. Брак "мислення війною" призводив до трагічних наслідків. Мирні уявлення про умови праці конфліктно стикалися з вимогами війни: "Крестьяне и рабочие городов, попав в армию ... не хотели понять, что дождь ли, грязь ли, ночь ли, а работать надо: им всё казалось, что это как-то не по закону с них требуют" [5, 716].

С.Сергєєв-Ценський, приділяючи багато уваги "мисленню війною", тим самим розкривав трагедію народів, які були втягнуті в криваву бойню.

Не випадково література наполегливо зосереджувалася на подіях Першої світової: це був вузол усіх подальших історичних подій, говорячи словами О.Солженіцина, який у структуру "Красного колеса", насамперед, увів політичний аспект. Перша світова війна стала ознакою найкривавішого століття, і, щоб зрозуміти її епоху і стан людства на той час, важливо розглядати в зіставному аспекті твори письменників різних країн як єдиний текст. Тільки за цієї умови може виникнути макротекст, з якого й постане повна картина того, що тоді сталося. На нашу думку, це найактуальніше завдання сучасного порівняльного літературознавства.

Література

1. Iwaszkiewicz Jaroslaw. Slawa i chwala. — Warszawa: Panstwowy Instytut wydawnicy, 1977.— Т. 1. — 501 s.
 2. Леонов Л. Вор // Собр.соч.: В 10 т. — М.: Худож.лит., 1970. — Т.3. — 628 с.
 3. Пастернак Б. Доктор Живаго // Собр.соч.: В 5 т. — М.: Худож.лит., 1990. — Т.3. — 734 с.
 4. Самчук У. Волинь: Роман у трьох частинах. — К.: Дніпро, 1993. — Т.1. — 574 с.
 5. Сергеев-Ценский С. Преображение России. — Симферополь: Крымиздат, 1953. — 1100 с.
 6. Соболенко В. Жанр романа-эпопеи: Опыт сравнительного анализа "Войны и мира" Л.Толстого и "Тихого Дона" М.Шолохова. — М.: Худож. лит., 1986. — 205 с.
 7. Шолохов М. Тихий Дон: В 4 кн. — М.: Худож. лит., 1962. — Кн.1. — 375 с.
- ? "Война? Удивился Янош. — Как война? Чтоб люди стреляли в других людей, убивали их? Ну, в Европе это вряд ли произойдёт. Люди уже отвыкли от войны" (Ивашкевич Я. Хвала и слава. — М.: Прогресс, 1965. — С.56).
- ? — Что значит — война? Это конец всему!
- Для кого конец, а для кого начало, — задумчиво сказал Володя. (Там же, с.57).